

Prof. Maria Roman Sławiński
Zakład Krajów Pozaeuropejskich
Polskiej Akademii Nauk
Redaktor naczelny *Acta Asiatica Varsoviensia*
wyd. przez Polską Akademię Nauk

TADŻYKISTAN, HISTORIA – SPOŁECZEŃSTWO – POLITYKA, (Tadeusz Bodio, redakcja naukowa), Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, Dom Wydawniczy ELIPSA 2002, s. 649.

Piąta pozycja wydawnicza z serii "Współczesna Azja Centralna" tym razem poświęcona Tadżykistanowi – podobnie jak poprzednie obszernie tomy – odznacza się następującymi cechami: 1) całościowym podejściem do tematu; 2) pionierskim charakterem przedsięwzięcia; 3) rzetelnością naukową i 4) nowoczesną metodologią pozwalającą - poprzez ścisłe współdziałanie specjalistów polskich i kraju badanego - na maksymalnie zobiektywizowany opis dziejów, kultury, systemu politycznego, gospodarki i transformacji Tadżykistanu.

Z pośród 46 autorów niniejszego tomu, blisko połowa to autorzy z Tadżykistanu. Od prezydenta, Emomali Rachmonowa poczynając, autorzy to wybitni znawcy przedmiotu badań. Większość autorów reprezentuje różne instytuty tamtejszej Akademii Nauk. Można śmiało powiedzieć, że kierownik programu badawczego, Profesor Tadeusz Bodio skupił niemal wszystkich specjalistów, którzy mogli podołać ambitnemu zadaniu opracowania syntezy problemów społecznych i ekonomicznych Tadżykistanu. Wynikiem programu badawczego jest właśnie recenzowana pozycja, której imponujące rozmiary - 650 stron – świadczy o rozmiarach przedsięwzięcia.

Wprowadzenie pióra Tadeusza Bodio w przystępnej formie przedstawia długa drogę Tadżykistanu do niepodległości i odrodzenia narodowego. Od pierwszych organizmów protopaństwowych w III w. przed n.e., poprzez procesy narodotwórcze za dynastii Sasanidów w latach 226-651 i złoty wiek za dynastii Samanidów w latach 819-999, mimo najazdów arabskich w I w., okrzepł naród Tadżycki, który na przełomie IX i X w. zjednoczył swe ziemie. Po upadku Samanidów, Tadżycy utracili niepodległość na prawie 1000 lat. Jednocześnie podjęli nieustanną walkę o odbudowę swego państwa i odzyskanie swych ziem, włączanych do Iranu lub do Uzbekistanu. Po okresie radzieckim wreszcie 9 września 1991 roku Tadżykistan uzyskał niepodległość. Wkrótce jednak rozgorzała wojna domowa, u której podłoża leżała walka – jak ocenia Tadeusz Bodio – “o kształt przyszłego państwa: wyznaniowego czy świeckiego; autorytarnego czy demokratycznego przy silnych tendencjach separatystycznych”. (s. 24) Właśnie te ostatnie spowodowały groźbę rozpadu państwa. Do zawieszenia działań wojennych przyczyniła się misja pokojowa ONZ, z aktywnym udziałem Polaków. Podpisanie porozumienia pokojowego z 27.08.1997 położyło kres niszczącym działaniom zbrojnym, ale proces jego wprowadzenia w życie trwał jeszcze do 2000 r. Osiągnięcie 10,8 % PKB już w 2001 r. co daje Tadżykistanowi drugą pozycję w krajach WNP musi budzić należyty respekt. Słusznie jednak Tadeusz Bodio nawiązując do tezy T. Nazarowa głoszącej, iż “obecnie Tadżykistan nie jest w stanie rozwiązać wszystkich problemów związanych z odbudowa i rozwojem gospodarki bez wsparcia międzynarodowych instytucji finansowych i inwestycji zagranicznych” stwierdza, iż “pomoc tych instytucji i napływ inwestycji uzależniony jest od dynamiki reform wolnorynkowych, otwartości na integrację z gospodarką światową i tworzenia korzystnych warunków dostępu do rynku Tadżykistanu”. (s. 31).

Wprowadzenie umożliwia Czytelnikowi orientację w wielowątkowym i szerokim obszarze badawczym przedstawionym w publikacji. Warto jednak zwrócić uwagę na dwa momenty: 1) część prac stanowiących część projektu badawczego (10 pozycji) ze względu na i tak pokaźne rozmiary publikacji ukazała się w innych wydawnictwach; 2) Jak stwierdza Autor Wprowadzenia a także specjalista od stosunków gospodarczych z Tadżykistanem, T. Bodio, “W sposób naturalny został wykreowany model współpracy naukowej ze służbami gospodarczymi, zaś realizowane programy łączą walory naukowe z pragmatycznymi Ich efekty wzbogacają m. in. stan wiedzy biznesu polskiego na rynkach Azji Centralnej i są wykorzystywane w promocji gospodarki polskiej w tym regionie świata.” (s. 38) Jest to niewątpliwie zarówno osiągnięcie naukowe, jak i godny polecenia sposób na prowadzenie badań przy znanym niedostosowaniu środków w stosunku do najpilniejszych zadań badawczych. Rozeznanie rynków azjatyckich i poznanie potencjalnych partnerów handlowych o odmiennej kulturze i mentalności, obok promocji ma

znaczenie kapitalne. Nie zastąpi w prawdzie niezbędnych symulacji makroekonomicznych, obniżki oprocentowania kredytów, konkurencyjności wyrobów etc., stanowi jednak punkt wyjścia do efektywnych działań na rynkach wschodnich.

Wielką zaletą opracowania jest jego wszechstronność. Niezwykle ciekawie prezentuje się dział zatytułowany: Dawny Tadżykistan. Z wielką rzetelnością ukazuje sporne lub nierozstrzygnięte problemy historii Tadżykistanu. Na szczególną uwagę zasługuje przegląd w różnym ujęciu problematyki deportacji Polaków. Zapewne problemy te dotyczyły także innych narodowości.

Dział Transformacja polityczna zawiera nie tylko analizę przebiegu wojny domowej z lat 90. i procesu pokojowego, ale także interesujący przegląd teoretycznych prób zdefiniowania transformacji w Azji. Przez gąszcz terminów europocentrycznej proweniencji przebija się jednak – jak sądzę słuszny pogląd Autorki opracowania, Lucyny Roszczyk, która stwierdza: “Uwzględnienie dużego znaczenia zmiany i stabilności w modelu tadżyckiej transformacji koresponduje bezpośrednio z elementami cywilizacji, kultury i tradycji mocno osadzonych w azjatyckiej mentalności. Można wręcz stwierdzić, że to co stabilizuje demokratyczny system polityczny *in statu nascendi*, to właśnie przywiązanie do tradycji, wartości, i dialogu pokoleń.” (s. 211). Uzasadnione także wydaje się potraktowanie “zmiany w Tadżykistanie jako proces modernizacji”. (s. 213).

Dział zatytułowany System polityczny stanowi niejako egzemplifikację wcześniejszych teoretycznych rozważań na temat transformacji, która ma oczywiście pewne cechy wspólne występujące w wielu krajach dokonujących przejścia od komunizmu do demokracji i wspólnego rynku, ale także cechy specyficzne, m.in. uzupełnienie przedstawienia systemu politycznego Republiki o “rzeczywisty komponent, którym są organizacje przestępcze” (s. 136), zarówno kryminalne, jak i polityczne (s. 237). Takie postawienie sprawy wydaje się bardzo uczciwe i uwzględniające także czynniki zewnętrzne.

W dziale Społeczeństwo i kultura zwracają uwagę dane statystyczne obrazujące zmiany demograficzne m. in. straty związane z wojną domową (60 tys. osób czyli 1 % ludności) i ogromna liczba przymusowo wysiedlonych wewnątrz Tadżykistanu (ponad 697 tys.), patrz Tabela nr 5 na s. 295 oraz 30% bezrobocie (s. 307). Mimo to Autorzy opracowania

potwierdzają, że Tadżykistan “ma już za sobą najtrudniejsze chwile nowej, niepodległej historii” (ibidem). Specyfikę Tadżykistanu stanowi określenie państwa jako świeckiego przy jednoczesnym (od 1999 r.) dozwolonym funkcjonowaniu partii religijnych, “co różni go od [pozostałych państw Centralnej Azji]”. (s. 366). Na szczególną uwagę zasługuje pogłębiona analiza S. Tokarskiego poświęcona kulturowym korzeniom tożsamości narodowej Tadżyków, którzy mieszkają także w wielu krajach ościennych, aczkolwiek “większość wykopalisk występuje w granicach terytorium dzisiejszego Tadżykistanu”. (s. 375).

Bardzo solidnie potraktowany został dział Gospodarka. Nuriddin Kajumov nie ukrywa spadku PKB o ponad 60 % w latach 1991-1996, (s. 417) czyli strat związanych z wojną domową, określanych na ponad 7 mld USD. Tym nie mniej istniejące zasoby naturalne, przekształcenia rynkowe, osiągnięcie stabilizacji makroekonomicznej i stworzenie podstaw trwałego wzrostu gospodarczego pozwalają z optymizmem oceniać najbliższą przyszłość gospodarki Tadżykistanu. Już obecnie Tadżykistan “korzystnie wyróżnia się na tle krajów WNP pod względem wzrostu PKB, produkcji przemysłowej i rolnej” (s. 425). Wiele szczegółowych danych makroekonomicznych przytacza Dariusz Rosati (s. 443) i formułuje

Uzasadnione propozycje rozwiązań problemów gospodarczych Tadżykistanu (s. 449 et passim).

Całość zamykają analizy handlu zagranicznego (w tym dane dotyczące Polski na s. 563) i przegląd polityki zagranicznej Tadżykistanu. Cenne uzupełnienie syntezy stanowi Kalendarz ważniejszych wydarzeń w historii niepodległego Tadżykistanu, obszerna Bibliografia (s. 631-647).

Na zakończenie uwaga krytyczna: Wątpliwa wydaje się teza Anny Łabuszewskiej na s. 26, głosząca, iż “trudne warunki życia, “głód tlenowy” w wyższych partiach gór sprawiły, że masowym zjawiskiem wśród mieszkańców Badachszanu stała się narkomania”. Istnieją wszak narodowości cierpiące na nie mniejszy “głód tlenowy” i bardzo trudne warunki życia jak choćby Tybetańczycy, których sytuacja nie potwierdza tezy o związku narkomanii z klimatem czy niskim poziomem życia. Przyczyny mogą mieć raczej charakter społeczny.

W sumie jest to niezwykle wartościowa pozycja, bezkonkurencyjna co najmniej na skalę europejską. Wydaje się, że tak obszerny, oryginalny materiał przedstawiający w ujęciu historycznym rozmaite aspekty życia społecznego Tadżykistanu mógłby z powodzeniem posłużyć do “skondensowanego” opracowania o mniejszych rozmiarach, z przeznaczeniem dla

szerszego kręgu odbiorców, nie tylko polskich, ale także w przekładzie na angielski i rosyjski, a może także na tadżycki. Nie od rzeczy w popularnym opracowaniu byłoby zamieszczenie mapy fizycznej i jeśli to możliwe, także mapy historycznej.

Prof. Maria Roman Sławiński

Źródło: [Zakład Badań Wschodnich](#)